

Klemperer, testimoni de la resistència

Xavier Casals / Historiador i autor, entre d'altres obres, de *Ultrapatriotas. Extrema derecha y nacionalismo de la guerra fría a la era de la globalización* (2003).

El dietari del filòleg alemany Víctor Klemperer (1881-1960), *Quiero dar testimonio hasta el final. Diarios 1933-1941*,¹ permet assistir a l'ascens i caiguda del nazisme des d'una perspectiva privilegiada gràcies als atributs del seu autor. Aquest – el menor dels nou infants d'un rabí – fou catedràtic de filologia romànica a l'Escola Superior Tècnica de Dresde el 1935 i es casà amb una pianista no jueva, Eva Schlemmer. Amb el triomf del nazisme, evità la deportació i la mort per la condició d'«ària» de la seva esposa, però no la persecució. Fou obligat a dur l'estel groc, a residir en Judenhaus o «cases de jueus» des de 1940 i a executar treballs forçats. Aprofità el caos creat pels bombardeigs aliats sobre Dresde el febrer de 1945 per tal d'amagar la seva condició de jueu i sobrevisqué així a la caiguda del Tercer Reich. Ja a la postguerra s'instal·là a l'Alemanya Oriental, repregué la seva carrera docent i fou diputat. Però els seus diaris dels anys del nazisme s'editaren pòstumament el 1995, ja que el règim de la RDA en dissuadí la publicació perquè la seva lectura permetia establir analogies incòmodes entre el nazisme i el comunisme.

En les seves anotacions, Klemperer consignà l'evolució de l'Alemanya hitleriana a partir d'anècdotes, vivències i converses amb veïns, amics i coneguts; reflectí igualment com l'ideari nazi s'obrí camí socialment i –amb ell– l'antisemitisme. Així el seu voluminós dietari ofereix una crònica de la quotidianitat del nazisme des del prisma de les seves víctimes racials, que patien un temor constant: «La campaña antijudía es ya absolutamente desahogada [...]. Desde hace semanas, es más fuerte la sensación de que así ya no puede continuar esto mucho tiempo. Y sin embargo, siempre continúa», manifestà l'agost de 1935. No obstant el seu pessimisme, aconseguí sobreviure al nazisme: «no creo que llegue a vivir el final del Tercer Reich» –escrigué el maig de 1936–, però afegí lacònicament la seva voluntat de resistir –«no puedo perder la esperanza»– que s'imposà.

La dissecció de la Llengua del Tercer Imperi [LTI]

Klemperer, però, no sols féu un relat personal del nazisme en els seus dietaris, sinó que també elaborà una anàlisi del discurs hitlerià amb petites acotacions fetes de manera intermitent i titulades *Lingua tertii imperii* (LTI), «Llengua del Tercer Imperi» (una al·lusió al Tercer Reich), sobre temes diversos suggerits per discursos, la lectura de la premsa o converses de tota mena. Aquestes reflexions foren reelaborades i publicades a Alemanya com a llibre el 1947 –a Espanya fou editat el 2001 (LTI: la lengua del Tercer Reich. Apuntes de un filólogo)–² i avui encara són una referència obligada pels estudiosos del nazisme.

En aquest sentit, l'anàlisi del discurs nazi que fa Klemperer és incisiu i lúcid i permet fer un exercici interessant si el contraposem amb les reflexions del mateix Hitler. La comparació de les visions d'ambdós personatges sobre un mateix tema reflecteix dues òptiques antitètiques però complementàries als ulls de l'observador actual. El concepte d'«Europa» n'és un bon exemple.

Hitler, en els monòlegs de les seves «converses de sobretaula» (publicats ara en castellà en versió íntegra amb el títol de *Las conversaciones privadas de Hitler*),³ recollides en la seva major part entre 1941 i 1942, en plena ofensiva de l'Est, al·ludí de manera reiterada a Europa entesa com a un imperi pangermànic amb capital a Berlín, tot conformant una entitat superior: «¿Por qué no hemos de tener nosotros la fuerza necesaria para llegar a ser uno de los centros de atención del mundo? Ciento veinte millones de germanos [...] suponen una fuerza contra la que nadie podrá nada», afirmà el febrer de 1942. Klemperer, per la seva part, assenyala que el vocable «Europa» tan sovint emprat per Hitler durant la campanya de l'Est, en els anys de pau del Tercer Reich «en ningún momento se utilizó con particular frecuencia» i sols en iniciar-se la campanya contra la URSS «adquirió una vigencia nueva y cada vez más desesperada». ¿Per què desaparegué la idea d'Europa del lèxic nazi durant pràcticament vuit anys? Segons Klemperer perquè «el concepto y la palabra de Europa sólo existían para una minúscula capa de personas cultas y resultaban, por lo demás, sospechosos» en existir «el peligro de que se despertaran viejos recuerdos de la vieja idea de Europa, los cuales habían de conducir necesariamente a consideraciones pacíficas, supranacionales y humanas». Es podia renunciar al concepte d'Europa –assenyala Klemperer– «si Alemania se convertía en el país de origen de las ideas europeas en su totalidad y en el único portador de sangre de la humanidad europea». Així «Alemania se alzaba sola, similar a un Dios y con derechos divinos, por encima de todos los pueblos».⁴

Herzl i Hitler, una «asombrosa afinidad»

Klemperer també feu reflexions que poden resultar sorprenents en altres àmbits, com les semblances i diferències que establí entre Theodor Herzl i el sionisme i Hitler i el nazisme, tot constatant «la más asombrosa afinidad» entre ambdós.⁵ Pel filòleg, el sionisme era diferent del nazisme perquè no pretenia exterminar ni reprimir pobles estranys, ni pretenia proclamar els jueus com a poble escollit o afirmar les pretensions de poder d'una raça o d'un poble respecte de la resta de la humanitat. Exigia únicament «igualdad de derechos para un grupo de oprimidos, sólo un espacio protegido para un grupo maltratado y perseguido».⁶ Constatades les diferències, però, indicà de manera contundent les similituds entre Herzl i Hitler: «Las coincidencias ideológicas son continuas... Ideológicas, estilísticas, psicológicas, especulativas, políticas, ¡y cómo se estimularon mutuamente!». Assenyala la manera en què ambdós discursos es retroalimentaven: «los judíos de todas las naciones se fusionaron para Hitler en el 'judaísmo universal', y él mismo, su manía persecutoria y la astucia retorcida de su delirio concretaron lo que antes sólo existía en un plano ideal; así pues, Hitler aportó al sionismo y al Estado judío más partidarios que el propio Herzl. Y Herzl, a su vez..., ¿de quien podía aprender Hitler cosas más esenciales y útiles?».⁷

El mirall trencat de la memòria única

Es interessant destacar que la publicació de les obres de Klemperer s'emmarca en el procés d'eclosió tardana pel gran públic d'una memòria jueva sobre el genocidi nazi feta amb testimonis de primera mà. El resultat és una visió d'aquest fet tràgic menys èpica, però més plural i plena de registres i matisos en defugir les coordenades de la Guerra Freda o de diktats ideològics,⁸ com reflecteixen l'extraordinària Crònica del gueto de Varsovia que conforma el també voluminós dietari de Emanuel Ringelblum (1900-1944) o *El pianista del gueto de Varsovia*, que recull el testimoni de Wladyslaw Szpilman (1911-2001), obres amb una atzarosa història al seu darrera.⁹ Klemperer, però, no sols llegà el testimoni de la resistència, sinó que feu l'esforç de descodificar el discurs dels opressors, la LTI.

- 1 V. Klemperer, Quiero dar testimonio hasta el final. Diarios 1933-1941 (Galaxia Gutenberg/Círculo de Lectores, Barcelona, 2003), 2 vols.
- 2 V. Klemperer, LTI: la lengua del Tercer Reich. Apuntes de un filólogo (Minúscula, Barcelona, 2001).
- 3 A. Hitler, Las conversaciones privadas de Hitler (Crítica, Barcelona, 2004). L'obra –recordem– aplega sobretot monòlegs del líder nazi de 1941 i 1942 pronunciats en els àpats o en l'anomenada «hora del té» (posterior a la darrera conferència política o militar de la jornada) per iniciativa del seu secretari Martin Bormann, amb la fi d'immortalitzar llurs idees per a la posteritat. A Espanya se'n publicà una edició censurada en dos volums (Conversaciones sobre la guerra y la paz, Luis de Caralt, Barcelona, 1953-1954).
- 4 V. Klemperer, LTI, p. 234.
- 5 V. Klemperer, Quiero dar testimonio, vol. 2, p. 142.
- 6 V. Klemperer, LTI, p. 300.
- 7 *Ibidem*, p. 305.
- 8 Fins i tot, una polèmica obra publicada als Estats Units per un professor universitari descendent de jueus supervivents dels camps de concentració nazis, Norman G. Finkelstein (La industria del holocausto: reflexiones sobre la explotación del sufrimiento judío, Siglo XXI, Madrid, 2002), denuncià com certs lobbies jueus d'aquest país aprofitaven instrumentalment el genocidi per tal de captar fons destinats a víctimes del nazisme. L'assaig fou traduït a 16 idiomes i aixecà una gran polèmica a EE.UU. i Alemanya, mentre a Espanya passà desapercebut.
- 9 E. Ringelblum, Crónica del gueto de Varsovia (Alba, Barcelona, 2003); W. Szpilman, El pianista del gueto de Varsovia (Empúries, Barcelona, 2002).